

УДК 327.7

*Завадський В. М., Донецький національний університет імені Василя Стуса***ПОЛІТИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ЄС
КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ «ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ»**

Представлена стаття присвячена вивченню політичної складової стратегії розвитку Європейського Союзу на початку XXI століття. Автором запропонована концепція пізнання процесів євроінтеграції крізь призму філософського осмислення (мерізм та холізм) поєднану з використанням синергетичного підходу.

Аналізуються основні положення концепту «третього шляху» як складової політичного імперативу розвитку ЄС. З огляду на тенденції розвитку Євросоюзу в останні 10 років, все більш серйозно проявляється системна криза, яка полягає в гальмуванні інституційних процесів, неможливості подальшого поглиблення інтеграції. Одним з ключових компонентів стратегії розвитку Співтовариств на сучасному етапі стає розвиток «людського капіталу», як основи функціонування інтеграційної системи.

Ключові слова: Європейський Союз, імператив, інтеграція, концепція, «третій шлях».

Інтеграційні процеси в Європі після Другої світової війни за своїм масштабом та глибиною перетворень створили кардинально новий вимір розвитку людської цивілізації. Мова йде не лише про глобалізаційну складову сучасної Європи, а й про зміну ролі людини в архітектурі загальноєвропейської політичної консолідації держав. У царині європейської інтеграції прослідковується синергетичне єднання елементів, що співфункціонують як мінімум на трьох рівнях: «гуманітарному» (суспільному), державному (інституційному), глобальному (міжнародному).

Для Євросоюзу 2017 рік став переламним моментом, засвідчивши симптоми системної кризи. Завершення 2017 року з одного боку проходить під гаслом «Європи двох швидкостей», яке в значній мірі впливає на монолітність об'єднання, а з іншого комплексом перетворень запропонованого Е. Макроном. Провідні держави ЄС змушені шукати алгоритми подолання масштабних викликів сучасного світу.

Процеси, які лежать в основі утворення й функціонування Євросоюзу стали предметом дослідження багатьох вчених, починаючи від 1950-х. Найвний на сьогодні комплекс досліджень, представлений прибічниками шкіл неофункціоналізму, інтерговернменталізму, федералізму, здебільшого звертаються до тлумачення до витоків євроінтеграції рівня держава – міждержавне об'єднання. Досягнення основ та ключових компонентів багатовимірного комплексу, яким виступає ЄС, на нашу думку має полягати в першу чергу міждисциплінарному осмисленні його архітектури, аналізі унікальності з точки зору цивілізаційного виміру й вивченні нових форм організації людського суспільства.

Мета представленої статті – вивчити політичний імператив реформування Євросоюзу крізь осмислення його наповнення та аналіз концепції «Третього шляху» в сучасних умовах існування Співтовариств.

Аналізуючи сучасні дослідження та публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, в першу чергу треба зазначити роботи ідеологів концепту «Третього шляху» Е. Гідденса, Д. Маркванда, Е. Блера, в яких сформульовані принципи ідеології та бачення її ролі в розвитку держав ЄС [1, 2, 3]. Питання змістовного наповнення ідеології та її відповідності сучасним реаліям вивчав британський дослідник М. Фріден [4]. Проблематику імплементації положень «Третього шляху» політиці країн Європи вивчали європейські дослідники: С. Драйвер, Л. Мартел, Ф. Арестіс, М. Соєр, [5, 6]. Російська наукова школа дослідників представлена науковими розвідками А.А. Громико [7].

Перш ніж розглянути концепт «третього шляху» у вимірі євроінтеграції та вивчити його доцільність на сучасному етапі існування Євросоюзу, вважаємо необхідним представити основи авторської системи розуміння процесів євроінтеграції, яка містить елементи філософського пізнання та синергетичного підходу до вивчення інтеграційних процесів.

Кожна з країн-учасниць співвідноситься з Європейським Союзом як філософські категорії частина та ціле. У розумінні співвідношення частини та цілого існує дві основні позиції – мерізм та холізм. Холізм (від грецьк. *holos* – цілий, весь), ідеалістична філософія цілісності. Згідно із холізмом світом керує творчої еволюції – процес створення нових цілісних структур. В ході еволюції форми матерії перетворюються та обновлюються, знаходяться у постійному розвитку. Холістичний процес не приймає закон збереження матерії. Носієм усіх органічних властивостей проголошуються поле, що не сприймається поле та залишається постійним при всіх змінах організму. Ціле трактується як найвище філософське поняття, що синтезує у собі суб'єктивне та об'єктивне, воно проголошується останньою реальністю універсуму. Згідно із холізмом, найвища конкретна форма органічної цілісності – це людина [8, с. 22]. Якщо холізм виходить із ідеалістичної філософії, то ідеї мерізму пов'язані з матеріалістичним розумінням усіх процесів. Мерізм абсолютизує роль частин цілого [8, с. 52]. На нашу думку філософське обґрунтування функціонування Європейського Союзу можливе лише у синтезному підході до ідей мерізму та холізму. ЄС – існує як ціле, що складається з окремих частин, але не можна перебільшувати роль цілого або його частин. Вони виступають як рівноправні та такі категорії, що існують одна для одної. Наприклад, якщо стверджувати, що Європейський Союз (ціле) це найголовніша цінність, то роль частин (країн-членів) зведеться до мінімуму та вони втратять власну самобутність, культуру, розчинившись у цілому. Якщо надати абсолютне значення частинам, то ціле просто не зможе існувати із-за неможливості об'єднувати та враховувати інтереси складових. Тому, функціонування Європейського Союзу несе в собі рівні оцінки як ролі цілого так і його складових частин. Власне інтеграція європейських країн, згідно з авторською концепцією, представляє собою процес укріплення цілого, шляхом створення умов для розвитку його часток. Ціле функціонує задля забезпечення процвітання його складових елементів. Саме цією тезою ми керувалися під час нашого дослідження. Включення до складу ЄС нових країн мало значення як і для цілого (власне ЄС), так і для частин. У випадку з Європейським Союзом ціле варто розуміти не лише як структуру, що складається із частин, а ще як систему, яка несе в собі складну ієрархію керування та комплекс елементів, що зв'язують частини (загальноєвропейське законодавство, економічні зв'язки, спільна зовнішня політика). Європейська інтеграція – це шлях окремих частин до цілого, з філософської точки зору – процес укріплення структур, які пов'язують ці дві категорії.

Сучасна багатогранність вимірів існування ЄС, наявність спільних рис розвитку країн-учасниць вимагає від дослідника пошуку універсальних концепцій, які б сприяли вивченню поступу розвитку Європейських країн. Все більше науковців сучасності звертаються до нового напрямку у дослідженнях гуманітарних та природничих наук – Синергетики. Основні засади синергетичного пізнання полягають у тому, що розвиток сучасного суспільства визначають не порядок, стабільність та прогнозованість, а навпаки – відсутність рівноваги, балансу, передбачуваності шляхів розвитку людства [8, с. 43]. У праці дослідників І. Прігожина та І. Спенгера «Порядок із хаосу» соціально-політичні процеси подаються залежними від випадковостей. Згідно із думкою цих дослідників, у світі існують складні динамічні системи, до яких відноситься і людське суспільство, часто-густо попадають у смуги нестабільності, знаходячись у певний період у «точці біфуркації» (під нестабільності). Незбалансована система починає пошук шляхів виходу із кризи. Діапазон варіантів виходу із кризи є дуже широким: від виходу на вищій ступінь самоорганізації до занепаду й деградації. І. Прігожин та І. Спенгер вважають, що в точці найвищої нестабільності (біфуркації) не можливо передбачити наступний рівень розвитку системи. Після ж подолання своєрідної пікової точки, все знову підпорядковується принципу причинності [9, с. 56–58]. На нашу думку, використання синергетичного підходу до вивчення європейської інтеграції є достатньо доцільним. «Точкою біфуркації» у Європі можна вважати Другу світову війну, після закінчення якої, політичні та фінансові еліти чітко зрозуміли, що необхідно шукати компромісний варіант вирішення проблеми спустошливих війн у Європі, головною причиною яких були ресурси, необхідні для функціонування економік. Таким компромісом стало створення Європейського Об'єднання вугілля та сталі, яке стало прототипом Європейського Союзу. Також утворення ЄОВС ми вважаємо «точкою виходу» з біфуркації та початку організації системи нового рівня. Окрім «біфуркацій», пов'язаних із Другою світовою війною, система, представлена країнами Європи

переживала подібного роду потрясіння пов'язані із світовою економічною кризою 1970-х років, оксамитовими революціями у Східній Європі, розпадом Радянського Союзу.

Розглядаючи наступний рівень осмислення процесів, які лежать в основі сучасного етапу євроінтеграції, доцільно зазначити, що ми приділяємо значну роль у нашому дослідженні «людському капіталу», капіталізації політичних систем. Функціонування ЄС, яке ґрунтується в першу чергу на спільній економіці та трьох «свободах», в значній мірі враховує інтереси та потреби населення, стаючи високорівневим стандартом. Окрім зазначеного, сама ідея європейської інтеграції є спробою утворення заможного суспільства з широкими правами та можливостями, з максимальною чисельністю осіб з середніми статками, протиставлена комуністичному суспільству із значним державним впливом. «Людський вимір» ЄС – це не лише один із елементів Співтовариств, це простір формування особистості з прогресивною системою цінностей, високою мобільністю та актуальними для сучасного світу навичками.

Ідея «Третього шляху» розвитку країн Євросоюзу, сформульована у спільній декларації Г. Шредера та Е. Блера «Третій шлях / новий центр», продемонструвала системне бачення основ спільної політики ЄС, спрямованої на всебічну підтримку соціального компоненту, підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток сучасної освіти, запобігання безробіттю, справедливе оподаткування та поміркований рівень втручання держави у економіку. Аналізуючи зміст Декларації, чітко прослідковуються тези підтримки поштовху розвитку економік країн-учасниць ЄС за рахунок внутрішніх людських ресурсів, які в умовах вільної конкуренції та державної підтримки мають бути основою процвітання.

Зазначені вище тези корелюються з ідеями сучасних ідеологів теорії «третього шляху», представленими у роботах британських науковців Д. Марквенда та Е. Гідденса, які є прибічниками соціал-демократичної ідеології. Озвучені на початку 2000-х років Е. Гідденсом концепти «громадянзації», яка полягає у важливості громадянської складової існування розвиненої держави, є ідеологічною основою політики «нових лейбористів». Розвиваючи ідею «Третього шляху», у своїй роботі «Прогресивний маніфест» він пропонує ідею «вбудованого ринку», який має бути інтегрований до соціальної, культурної, правової матриці суспільства. Стале функціонування ринку має бути забезпечене «державою-гарантом», яка контролює та координує бізнес, забезпечуючи сталий розвиток суспільства. Держава, в концепції «третього шляху» має забезпечити рівний доступ кожного громадянина до ресурсів, охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та гарантувати високі стандарти надання послуг [1, р.117].

На думку сучасного британського теоретика М. Фрідена, ідеологія «Третього шляху» є життєздатною та гнучкою, вона знаходиться у стані постійного переосмислення концептуальних засад. Згідно з його думкою такого плану ідеологія завжди є затребуваною політичними силами, оскільки містить у собі великий потенціал спадкоємності та адаптивності [4, р.50].

Основні концептуальні засади «Третього шляху» мали проекцію в політиці провідних держав ЄС до початку 2010-х років й в значній мірі продемонстрували свою відповідність й дієвість, сприявши економічному зростанню першого десятиліття ХХІ ст. Реалізація елементів цього концепту чітко прослідковувалась у стратегіях подолання економічної кризи 2008 року багатьох європейських урядів.

Сучасні виклики, які повстали перед Європейськими Співтовариствами вимагають проведення узгодженої політики Франції та Німеччини. З огляду на спроби системних реформ в ЄС, пов'язаних із провалом загальноєвропейської конституції, неповною реалізацією Лісабонської стратегії, незавершеністю перетворень задекларованих Ніцькою угодою, стає зрозумілим, що поглиблення інтеграції держав у бік утворення сильнішої «наддержавності» натикається на доволі серйозний супротив. Окрім цього процес виходу Британії із складу ЄС вимагає пошуку інструментів у царині спільної фінансової політики. По суті 2017 рік став черговою «точкою біфуркації» не лише для Євросоюзу, як суб'єкта світової політики, а й поставив під сумнів саму ідею консолідації у наддержавному утворенні. Зв'язки, які тримали «частину» та «ціле» демонструють слабкість. Наразі, вся система має шукати нові орієнтири задля зміцнення та переходу на новий рівень самоорганізації.

На нашу думку, запорукою швидкого розвитку Європейських Співтовариств у другій половині ХХ ст. були постійні розширення та поглиблення міждержавного співробітництва. Зараз настав період, коли ЄС з об'єктивних причин просто не має куди розширюватись, країни,

які є потенційними кандидатами на вступ у майбутньому, не відповідають критеріям членства. В геополітичному вимірі ЄС доводиться конкурувати із США та її безпековими інструментами. Ідеї подальшого поглиблення інтеграції країн в останні 10 років фактично не знаходять підтримки з-поміж більшості членів ЄС. В значній мірі така ситуація є наслідком надмірно високих темпів територіального розширення та збільшення ролі наддержавних інструментів у Співтовариствах у 1990-ті – початку 2000-х років.

Практично одночасно були озвучені бачення реформування ЄС політичними лідерами Франції та Німеччини. Запропонована ідея А. Меркель «Європи двох швидкостей», спрямована на диференціацію підходів до управління Євросоюзом. Позиція французького президента Е. Макрона є більш поміркованою, він апелює до посилення безпекового блоку існування Співтовариств, пропонуючи організацію збройних сил та спільної служби розвідки. Очільник Франції не оминув увагою й комплекс перетворень, який в значній мірі перекликається із концептом «Третього шляху». Зокрема, озвучені пропозиції, щодо уніфікації податків в ЄС, формуванні спільного соціального законодавства, інтеграція освітніх процесів, вирішення проблеми біженців. Зрозуміло, що політики рівня А. Меркель та У. Макрона, у своєму публічному дискурсі навряд чи стануть відкрито апелювати терміном «Третій шлях», звертаючись до своїх попередників, але використання ідей й подальша логіка намірів їхньої імплементації дозволяє говорити про актуальність зазначеної ідеології.

Апелюючи до вищезазначеного, на нашу думку, в ЄС існують перспективи подальшого використання концепту «Третього шляху» в якості ідеологічного підґрунтя комплексу перетворень. Саме розвиток «суспільного рівня» та актуалізація зусиль на збільшенні ваги «людського капіталу» може дати новий імпульс розвитку Співтовариств. Зміщення акцентів в стратегіях розвитку від: ідей спільного ринку, поглиблення політичної консолідації, розширення географічних меж до зрозумілого громадянам вектору, спрямованого на заможність, боротьбу з безробіттям, збільшення ролі освіти, має шанс стати новим імперативом розвитку Євросоюзу. По суті об'єднана Європа вперше після 1957 року має переглянути основу свого функціонування, змінивши пріоритетність глобальної складової на «людську».

Зазначений концепт має шанс на реалізацію з огляду на політичний склад Європарламенту, на кінець 2017 року європейські соціал-демократичні сили є другими за чисельністю (190 представників) у цьому наднаціональному органі.

Підбиваючи підсумки представленого осмислення основ функціонування Європейського Союзу в системі філософської еkleктики категорій «Мерізм» та «Холізм» й синергетичного підходу до пояснення особливостей організації євроінтеграції, зазначимо, що концепція «Третього шляху», була органічно вбудована в архітектуру політичних процесів у Великій Британії та Німеччині наприкінці 1990-х. Маючи на меті перегляд основ та рушійних сил євроінтеграційних процесів, «Третій шлях» звертається до «громадянського» рівня, апелюючи ідеями створення заможного суспільства, рівних можливостей, провідній ролі держави у забезпеченні сталого розвитку. В цілому, за задумом ідеологів, саме розвиток суспільства в країнах ЄС має стати новим генератором перетворень у Співтовариствах.

«Ера Меркель-Макрона», яка розпочалася у 2017 році в значній мірі продовжує використання елементів концепту «Третього шляху». На думку автора, модернізація та адаптація підходів початку 2000-х до «громадянської» має значний потенціал до впровадження у загальноєвропейській системі розвитку. Окрім цього, для переважної більшості громадян країн-учасниць ЄС, глобальний вимір інтеграції з поглибленням економічної співпраці та наділенням «центру» ширшими політичними повноваженнями, є не зовсім зрозумілим. На підтвердження цієї тези варто привести приклади загальноєвропейських референдумів, де населення демонструвало значну долю скептицизму (наприклад, референдуми стосовно Конституції ЄС, референдум у Британії). Мова не йде про звичайний популізм та соціалістичні гасла, концепт «Третього шляху» у певній мірі є інструментом глобальної моделі ЄС з провідною роллю людського капіталу.

Бібліографічний список:

1. Giddens A. The Third Way: the Renewal of Social democracy / Anthony Giddens. – Cambridge: Polity Press, 1999. – 169 p.
2. Marquand D. Decline of the Public / David Marquand. - Cambridge: Polity Press, 2004. – 176 p.
3. Blair T. The Third Way: New Politics for a New Century / Tony Blair. – L., 1998. – 184 p.
4. Freedon M. The Ideology of New Labour / Michael Freedon // The Political Quarterly. – 1999. – Volume 70. – P. 50.
5. Driver S., Martell L. Left, Right and the Third Way / Stephen Driver, Luke Martel // Policy and Politics. – Volume 28. – №2. – P.147-161.
6. Arestis P., Sawyer M. The Economics of the Third way: experiences from around the world / Edited by: Philip Arestis, Malcolm Sawyer. – Cheltenham, 2001. – 233 p.
7. Громько А. А. «Третий путь» - что дальше? / А. А. Громько // Современная Европа. – 2006. – №2. – С.62-71.
8. Алексеев П.В., Панин А.В. / П.В. Алексеев, А.В. Панин. Философия: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2003. – 608 с.
9. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Наука, 1986. – 234 с.

Zavadskiy V. N., Political imperative of transformations in the EU through the prism of the concept of the "third way"

The article is devoted to the study of the political component of the development strategy of the European Union at the beginning of the XXI century. The author proposes the concept of cognition of the processes of European integration through the prism of philosophical understanding (merism and holism) combined with the use of a synergetic approach.

The main provisions of the concept of the "third way" as a component of the political imperative of the development of the EU are analyzed.

Considering the tendencies of the development of the European Union in the last 10 years, one can note the existence of a systemic crisis, which consists in slowing down the institutional processes, the impossibility of further integration.

One of the key components of the development strategy of the Communities at the present stage is the development of "human capital" as the basis for the functioning of the integration system.

Key words: *European Union, imperative, integration, concept, "third way".*